

A munkások és a szélsőjobb

2009-ben jelent meg Didier Eribon francia szociológus *Retour à Reims* (Visszatérés Reimsbe) c. könyve, egy részben önéletrajzi mű, amelyben a szerző leírja, hogyan nőtt fel egy Reims óvárosában lakó munkáscsaládban. A kiemelkedően intelligens, homoszexuális fiatalember nagy örömmel költözött Párizsba az 1970-es évek elején, a tudományos élet és a szabadság felé véve az irányt. Évekig nem látta a családját. Amikor azonban tudomására jutott, hogy édesapja meghalt, visszatért Reimsbe, és ekkor szembesült vele, hogy korábban kommunista elveket valló rokonai most a szélsőjobboldali Nemzeti Frontot támogatják. Többé nem a „munkások” álltak szemben a „kapitalistákkal”, hanem „a franciák” az „idegenekkel”. A *Visszatérés Reimsbe* széles olvasóközönséghez szólt, és színpadi változata is készült.¹ A könyv világméretű trendet mutat be: a régi baloldali munkáspártok válságát és a szélsőjobboldali populizmus egyre növekvő támogatottságát a munkásosztály körében.

A hagyományos baloldal krízise globális jelenség.² A szociáldemokrata és munkáspártok nem szerepelnek jól a választásokon – többségük 1940 és 1989 között érte el támogatottsága csúcspontját, bár Portugáliában és Brazíliában ez későbbre tolódott – és jelenleg alapvető identitásproblémákkal küzdenek. A gazdasági válság és globalizáció világában a nemzetállamok nem alkalmazhatják a keynesianus-szociális elveket olyan hatékonysággal, mint a múltban tették, ráadásul új kihívásokkal is szembe kell nézniük. A hagyományos politikai centralizmust össze kell egyeztetni az alulról jövő kezdeményezésekkel, a feminizmust a férfiközpontú kultúrával. A környezetvédő mozgalmat komolyan kell venni, de anélkül, hogy lemondanánk a gazdasági növekedésről, ami a kapitalista kontextusban mindenféle újraelosztás alapja. Az általános zavarodottság az ingadozó szavazók számának drámai növekedéséhez, idősödő és csökkenő párttagsághoz, és az aktív munkásosztálybeli párttagok csaknem teljes eltűnéséhez vezetett, meggyengítve ezáltal a szakszervezetekhez fűződő kapcsolatokat is.

A kommunista pártok sem szerepelnek jobban. Többségük számára az 1940-es évek jelentették a csúcspontot; mostanában nehéz idők járnak rájuk. Jónéhány országban feloszlottak ezek a pártok a választási bukások, pártszakadások vagy csődhelyzet után. Ez történt Nagy-Britanniában (1991-ben oszlott fel a párt), Olaszországban (1991-ben), Finnországban (a párt csődhelyzetbe került 1992-ben), és Brazíliában (belső puccs és pártszakadás 1992-ben). Más országokban ezek a pártok összeolvadtak más pártokkal, mint pl. Mexikóban (az Egyesült Szocialista Párt 1981-ben alakult meg). Még a (Marxista) Indiai Kommunista Párt is, amely az 1970-es évektől egészen 2011-ig vezető erő volt Nyugat-Bengálban, jelentősen összezsugorodott heves neoliberais politikája miatt. Természetesen vannak kivételek – mint például a Dél-Afrika Kommunista Párt –, de az általános trend a hanyatlás.

Ezektől a fordulatoktól többé-kevésbé függetlenül volt még egy fejlemény: nagyjából az 1970-es évektől kezdve megjelent az új radikális jobboldal. Európában ennek a mozgalomnak a része volt a dán és norvég *Haladás Párt*, az olasz *Északi Liga*, és a francia *Nemzeti Front*; az USA-ban a *Keresztény Hang* (*Christian Voice*) és hasonló szervezetek; Indiában a hindu nacionalisták. Ezeknek a mozgalmaknak a többsége elhatárolódott a „régí” fasiszta és náci politikától, miközben elvetette az uralkodó kulturális és politikai rendszert. Ahogyan Hans-Georg Betz politikatudós megjegyezte az európai pártokkal kapcsolatban: „Jobboldaliak először is abban, hogy elvetik a személyes és társadalmi egyenlőséget és az ezeket megvalósítani igyekvő politikai törekvéseket; másodsorban abban, hogy ellenzik a marginalizált csoportok társadalmi integrációját; és harmadszorban abban, hogy az idegenellenességre vagy egyenesen a nyílt rasszizmusra és antiszemitizmusra apellálnak. Populisták abban, hogy gátlástalanul használják és teszik eszközzé a szorongás és csalódottság egyre terjedő érzését, és abban, hogy az átlagemberhez és az ő állítólag felsőbbrendű, józan eszéhez szólnak” (Betz 1994, 4).

A szélsőjobboldal áttörése tipikusan az 1990-es vagy a 2000-es években következett be, és bizonyos mértékig egybeesett a baloldali munkáspártok hanyatlásával. Sok jobboldali párt vonzott munkásosztálybeli bázist. Európában a munkások adták a támogatói magját többek között az osztrák *Szabadságpártnak*, a belga *Flamand Blokknak*, a francia *Nemzeti Frontnak*, a dán *Néppártnak*, a norvég *Haladás Pártnak*, a lengyel *Jog és Igazságosság Pártjának*, és a magyar *Fidesz–Polgári Szövetségnek*. Egyesek mellett érvelnek,

hogy az 1990-es évek óta a jobboldali populisták pártok lettek az „új típusú munkáspártok” (Oesch 2008, 349–50; Lubbers – Gijsberts – Scheepers 2002). Hasonló átalakulások zajlottak le az Egyesült Államokban a 2016-os elnökválasztás alkalmával.³ Sabyasachi Bhattacharya indiai történész szerint, „hétköznapi stílus terjedt el a munkával kapcsolatos politikában”, amit ő úgy határozott meg, mint „összetartást egy közös célt valló emberek között, amely cél lehet társadalmi, kulturális vagy egyes esetekben regresszív módon vallási; az ilyen módon elért szolidaritás felhasználható, és fel is használják olyan törekvések érdekében, amelyek párhuzamosan futnak a szakszervezetekkel, vagy átveszik ezek szerepét” (Bhattacharya 2016, 2).

Ez persze nem az első eset, hogy a munkásosztály nagy tömegei szélsőjobboldali mozgalmakat támogatnak. Kutatások fényt derítettek rá, hogy a Weimari Köztársaság végén a német náci párt a munkásosztály jelentős részének támogatását bírta, főként – bár nem kizárólag – a protestáns vidéki területeken (Falter 1991).⁴ A két világháború közötti években ugyanez jellemezte a többi fasiszta pártot is (lásd pl. Larsen – Hagtvet – Myklebust 1980). Azonban a párhuzamok ezekkel a korábbi jobboldali fordulatokkal csak korlátozott mértékben használhatók a mai helyzet megértésére. Több kutatásra volna szükség, de az eddigi eredmények azt valószínűsítik, hogy ma a gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők másfajta elegye áll a jobboldal felemelkedése mögött, bár ennek aktuális összetétele régióról régióra változik.

A jelen lapszámában (az *International Labor and Working-Class History* folyóirat számában – *a ford.*) megjelent lényeglátó írásában Ernesto Semán óva int a könnyelmű összehasonlításoktól. A peronizmus és a Trump-jelenség között vont állítólagos párhuzamokat kritizálva mutat rá, hogy Perón hatalomra jutásakor az argentin szakszervezeti mozgalom nem hanyatlott, és a munkásosztály életkörülményei nem romlottak. Ahogy rosszmájúan megjegyzi: „»A krízis populizmushoz vezet« – ez a szófordulat beleillik a gazdasági megszorítások által nehéz helyzetbe hozott munkások irracionálisáról szóló narratívába (szemben a bankárokkal vagy az építésszel, akik állítólag a legteljesebb józansággal fogadják a sorscsapásokat)” (Semán 2018). Hasonlóképpen, az *Alternative für Deutschland* felemelkedése Németországban olyan időszakban megy végbe, amikor a német gazdaság jól teljesít (Schwander – Manow 2017). A makrogazdasági teljesítmény nem mindig tűnik meghatározónak.

Talán fontosabb az alábbi gazdasági és társadalmi-kulturális tényezők kombinációja:⁵

- az elmúlt évtizedekben sok állást csoportosítottak át az iparból a szolgáltató szektorba, ezért megjelent a munkanélküliség az ipartalanított övezetekben, bizonytalanság és alacsonyabb bérek jellemzik az új szolgáltató szektort;
- sok jól fizető állás csoportosul a nagyvárosokban, így romlottak a kisebb városok és vonzáskörzetek dolgozóinak gazdasági kilátásai és társadalmi státusza;
- a vállalkozásra és magas képzettségre helyezett egyre növekvő hangsúly aláásta a „kemény munkán” alapuló önbecsülést;
- a faji és etnikai esélyegyenlőség intézményesítése fenyegetést jelent a fehér férfiak társadalmi státuszára, ami faji és etnikai határokra épült;
- a nők növekvő részvétele a bér munkában csökkentette a férfiak önbizalmát, főképpen azokét, akik számára a bér munka a társadalmi státusz egyetlen forrása;
- elveszett a társadalmi kohézió és „a bizalmon alapuló, kölcsönös kötelességek rendszere, ami a munkáscsaládok félelmeire választakat adhat” (Collier 2017).

Az ilyen és ehhez hasonló tényezők, vagy ezek kombinációja vezet-het ahhoz, hogy a munkásosztály úgy érzi, nem tisztelik, és nem része-sül kellő elismerésben a társadalom más csoportjaihoz képest. Gilda Zazzara esszéje feltárja, hogy Észak-Olaszországban a növekvő bizony-talanság, az életkörülmények romlása, a fizikai munka leértékelődése, a munkásosztály identitásának eróziója, és az osztályon belüli társas érintkezések eltűnése a munkásosztály súlyosan „rossz közérzetét” eredményezték, és egy olyan helyzethez vezettek, amelyben a munká-sok, különösen a fiatalok, „apátiát, magányt, félelmet és frusztrációt” élnek át (Zazzara 2018). Erős, közösség-alapú, progresszív szerveződé-ssek hiányában a munkásosztály jelentős része érzi magát tehetetlennek és dühösnek, amiért senki sem hallgatja meg őket. Ez a probléma-tika különös csavart kap a volt „szocialista” országokban, ahol a munkások azt hitték, helyzetük a kapitalizmusban jobbra fog fordulni. Amikor szembesültek vele, hogy ez nem fog bekövetkezni, nehéz volt antika-pitalista elvek mentén hangot adniuk csalódottságuknak. David Ost ezt Lengyelország kapcsán így fogalmazta meg: „a munkások átérték-elték a kapitalizmust, mint az osztályalapú kizsákmányolás rendszerét, de csalódottságuk kifejezésének már nem volt semmilyen osztályalapú módja. Ezt az űrt a jobboldal kezdte betölteni” (Ost 2018).⁶

A munkások szélsőjobboldali politikusok felé irányuló támogatása gyakran tűnik figyelemfelkeltő akciónak. Michael McQuarrie az Egyesült Államok munkásairól írt tanulmányában megállapította, hogy „Donald Trump lehetőséget adott a Rozsdaövezet (Rust Belt) szövésének dühük és csalódottságuk kifejezésére azáltal, hogy bosszút állnak a párton, amely cserbenhagyta őket. Ez a düh és csalódottság nem egyszerűen a közösségeik fizikai összeomlásából és anyagi körülményeik romlásából táplálkozott. A fehér felsőbbrendűség maradványaként jelen lévő elvárásokban is gyökerezett” (McQuarrie 2017, 144). Didier Eribon szerint, az emberek akkor is a szélsőjobbra szavazhatnak, ha ugyan tudják, hogy ez az aktuális érdekeik ellen való, de azt akarják, hogy valaki meghallgassa őket.

Két dolgot leszögezhetünk. Először: nem egyértelmű szabályszerűség, hogy a munkásosztály elégedetlensége a helyzetével és a hagyományos munkásmozgalommal mindig a szélsőjobb felé mutató szimpátiát eredményezne. Sophie Gonicknak a mai madridi lakhatási jogi mozgalommal kapcsolatos tanulmánya megállapítja, hogy „a jobboldali spanyol elit továbbélése, a Franco-korszak öröksége” az ellenzékot arra készítette, hogy „befogadja a baloldali eszméket” (Gonick 2018). Néha a baloldali populizmus is nyertes lehet. Másodszor: hosszú távon még a szélsőjobbnek is szüksége van a munkások választókerületeire, ha meg akarja szilárdítani politikai pozícióját. Smriti Upadhyay ezt az indiai jobboldali szövetség, a *Bharatiya Mazdoor Sangh* példáján keresztül világítja meg, amelynek „uralkodó stratégiáján keresztül biztosítania kellett a munkásosztály együttműködését és beleegyezését” (Upadhyay 2018). Ha egy ilyen uralkodó stratégia elbukik, meglepő folyamatokat indíthat el.

A jelen kérdés az, hogy hogyan tud a munkásmozgalom újra kapcsolatot találni azokhoz a munkáscsaládokhoz, akik kitaszítva és mellőzve érzik magukat. Ennek megválaszolásához el kell ismernünk, hogy a munkásmozgalom jelenlegi gyengesége a világban nem véletlenszerű katasztrófa, hanem a kapitalista globalizációban és a meggyőző válaszok hiányában gyökerezik. Immanuel Wallerstein hosszú évekig vallotta, hogy a munkásmozgalom tehetetlen a világrenddel szemben. A kapitalista gazdaság világgazdaság, és ezáltal a munkásosztály *an sich* (önmagában), definíció szerint világméretű osztály. Másfelől, „az osztályok *für sich* (önmaguknak) a területiális államok szintjén szervezik meg magukat (vagy inkább azt mondhatnánk, teszik szervezetlenné magukat)”, mert a kapitalista világrendben a politikai hatalom az államokon keresztül szerveződik. Ez lehetetlenné

teszi a „munkásmozgalmak” számára, hogy globális szinten hatékonyan működjenek (Wallerstein 1977, 105). Az egyedüli járható útnak az látszik, ha mélyreható irányváltást hajtunk végre, s a jobboldali nacionalizmust nem baloldali nacionalizmussal, hanem valódi internacionalista megközelítéssel állítjuk szembe. Ezt persze sokkal, de sokkal könnyebb kimondani, mint megvalósítani.

Jegyzetek

- ¹ Retour à Reims, Párizs, Éditions Fayard, 2009. Angolul megjelent: *Returning to Reims*. Introd.: George Chauncey, trans.: Michael Lucey. Cambridge, MA, MIT Press, 2013.
- ² Ez és a soron következő bekezdés a szerző 2016-os tanulmányán alapul (van der Linden 2016).
- ³ Természetesen vita tárgya, hogy mekkora volt Donald Trump támogatottsága a munkásosztály körében. Mindazonáltal még azok a kutatók is beismerték, hogy a munkásosztály jelentős része szavazott a republikánusokra, akik szerint ennek volumenét az elemzők eltúlozták. Lásd pl. Davis 2017.
- ⁴ További hasznos mű angolul: Fischer 1996.
- ⁵ Az első öt pontot Noam Gidron és Peter A. Hall munkájából vettem át (Gidron – Hall 2017).
- ⁶ Magyarországról közölt érdekes esettanulmányt Bartha Eszter (Bartha 2009).

Irodalomjegyzék

- Bartha, Eszter 2009: ‘Would You Call the Capitalists Back?’ Workers and the Beginning of Market Socialism in Hungary. *Social History* 34:2 (2009), 123–144. doi: 10.1080/03071020902879515.
- Bhattacharya, Sabyasachi 2016: Introduction. In: S. Bhattacharya – Rana P. Behal (Eds.): *The Vernacularization of Labour Politics*. New Delhi: Tulika.
- Betz, Hans-Georg 1994: *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martin’s Press. doi: 10.1007/978-1-349-23547-6.
- Collier, Paul 2017: The Importance of Belonging, International Politics and Society (Friedrich-Ebert-Stiftung). 21 November, 2017. <https://www.ips-journal.eu/opinion/article/show/the-importance-of-belonging-2416/> (Letöltve: 2018. február 17.)
- Davis, Mike 2017: The Great God Trump & the White Working Class. *Catalyst* 1:1 (Spring 2017), 151–71.
- Falter, Jürgen W. 1991: *Hitlers Wähler*. München: C.H. Beck.
- Fischer, Conan (Ed.) 1996: *The Rise of National Socialism and the Working Classes in Weimar Germany*. Oxford and Providence: Berg.
- Gidron, Noam – Hall, Peter A. 2017: The Politics of Social Status: Economic and Cultural Roots of the Populist Right. *British Journal of Sociology* 68, Supplement 1 (2017), 57–84. doi: 10.1111/1468-4446.12319.

- Gonick, Sofie 2018: Fordist Absences: Madrid's Right to Housing Movement as Labor Struggle. *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 91–100. doi: 10.1017/S0147547917000321.
- Larsen, Stein Ugelvik –Hagtvet, Bernt –Myklebust, Jan Petter (Eds.) 1980: *Who Were the Fascists? Social Roots of European Fascism*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Lubbers, Marcel – Gijssberts, Mérove – Scheepers, Peer 2002: Extreme Right-Wing Voting in Western Europe. *European Journal of Political Research* 41 (2002), 345–78. doi: 10.1111/1475-6765.00015.
- McQuarrie, Michael 2017: The Revolt of the Rust Belt: Place and Politics in the Age of Anger. *British Journal of Sociology* 68, Supplement 1 (2017), 120–152. doi: 10.1111/1468-4446.12328.
- Oesch, Daniel 2008: Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review* 29:3 (2008), 349–73. doi: 10.1177/0192512107088390.
- Ost, David 2018: Workers and the Radical Right in Poland. *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 113–124. doi: 10.1017/S0147547917000345.
- Semán, Ernesto 2018: Populism is Not in the Air (but maybe it should be). *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 125–134. doi: 10.1017/S0147547917000394.
- Schwander, Hanna – Manow, Philip 2017: *It's Not the Economy, Stupid! Explaining the Electoral Success of the German Right-Wing Populist AfD*. Center for Comparative and International Studies, Working Paper No. 94 Zürich: ETH Zürich/University of Zürich.
- Upadhyay, Smriti 2018: Workers and the Right Wing: the Situation in India. *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 79–90. doi: 10.1017/S0147547917000333.
- van der Linden, Marcel 2016: Global Labour: A Not-so-grand Finale and Perhaps a New Beginning. *Global Labour Journal* 7:2 (2016), 201–210. doi: 10.15173/glj.v7i2.2941.
- Wallerstein, Immanuel 1977: How Do We Know Class Struggle When We See It? Reply to Ira Gerstein. *The Insurgent Sociologist* 7:2 (1977), 104–106. doi: 10.1177/089692057700700211.
- Zazzara, Gilda 2018: „Italians First”: Workers on the Right Amidst Old and New Populisms. *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 101–112. doi: 10.1017/S0147547917000370.
- Eredeti megjelenés: *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 74–78. doi:10.1017/S0147547917000357

(Fordította: Lyublyanovics Kyra)

Eredeti megjelenés: *International Labor and Working-Class History* No. 93, Spring 2018, 74–78.